

De strijd tussen de *dissident* Papus en de TV zorgt voor een stroomversnelling in de Franse esoterische beweging

Christian Vandekerkhove

Dr. Gérard Encausse (La Coruna, Spanje, 13/7/1865-Parijs, 25/10/1916), wel eens genoemd de Balzac van het occultisme, waarvan de esoterische carrière, zeker in het begin, nauw met de theosofische vereniging was verweven. Zijn pseudoniem *Papus*, de genius van de geneeskunde, haalde hij uit het *Nuctemeron*, een apocrief boek van *Apollonius van Tyana*, dat hij had leren kennen uit de werken van *Eliphas Levi*.

In het lenen van een *nomen mysticum* uit het *Nuctemeron* zouden velen hem navolgen. Voorbeelden zijn: *Marc Haven* (genius van de waardigheid), ps. voor Dr. Emmanuel Lalande (de broer van de grote filosoof André Lalande), *Abel Haatan* (genius die de schatten verbergt), *Phaldor* (genius der orakels), *Butatar* (genius der berekeningen), *Baglis* (genius van maat en evenwicht), *Rosabis* (genius der metalen), *Sair* (genius van het stibium der wijzen) en tenslotte *Salilus* (de genius die de deuren ontsluit).¹ Dit is een mooie illustratie van de impact dat Papus had op zijn omgeving.

De beweging van Papus is niet zonder meer een dochter van de theosofie te noemen, hoewel de geschiedenis van beide bewegingen erg verweven is.

Nochtans is zijn relatie met de theosofie van groot belang in ons invloedsdossier. Zijn beweging had eind 19de eeuw een even groot impact in de wereld en misschien een groter in Europa dan de Theosofische Vereniging. We mogen niet vergeten dat Papus auteur is van 160 boeken en stichter van een aantal tijdschriften, waarvan sommige nu nog bestaan. De buitenlandse leden van zijn verenigingen stichtten in eigen land en in hun eigen taal een aantal tijdschriften en verspreiden folders, waarvan de oplages ons enkel kunnen doen dromen. Zeker als het gaat om landen, waarin de spirituele beweging door het communisme monddood is gemaakt. Bovendien heeft hij enkele bewegingen in het leven geroepen, die nu nog internationaal van belang zijn in de esoterische scène. (een voorbeeld hiervan is het *Martinisme*, dat samen met alle dochters en kleindochters misschien 100.000 leden telt) Zijn eerste publieke jaren waren ook sterk met de Theosofische Vereniging verweven.

Papus werd in 1882 geïnitieerd in het Martinisme door Henri Delaage². In hoeverre deze inwijding daadwerkelijk of symbolisch moet worden gezien, is moeilijk te zeggen. Wat vast staat, is dat Papus ongeveer 17 jaar oud was. Over de initiatie van Delaage worden dezelfde vragen gesteld. Delaage wordt verondersteld te zijn geïnitieerd door Jean Antoine Chaptal, zelf geïnitieerd door Louis-Claude de Saint-Martin. Maar Chaptal is gestorven in 1832 en Delaage geboren in 1825.

De fase van samenwerking

Papus was ook een tijdlang lid van de Theosofische Vereniging.

De hevige strijd tussen Papus en de theosofie was niet enkel een doctrinaire strijd (Westerse school vs. Oosterse school), doch vooral een egostrijd. Zeker wat Papus betreft!

Oorspronkelijk ging de strijd enkel tussen Papus en HPB, later werd ook AB hierin betrokken.

Beide partijen wilden zo veel mogelijk leden en sympathisanten voor zich winnen. Hierbij werden niet altijd de edelste methodes gehanteerd.

De manier waarop deze strijd werd gestreden, kan voor een stuk worden afgeleid uit volgende chronologie³:

Het was omstreeks 1887 dat Papus in contact kwam met Felix-Krishna Gaboriau, uitgever van het theosofische tijdschrift "Le Lotus Rouge". Het is eveneens in dat jaar, zegt zijn zoon, dat Papus zich actief met het occultisme gaat bezighouden⁴.

Over die ontmoeting lezen we een voorzichtig relaas in "Le Lotus" van januari 1888⁵

"Conférence Encausse. – le 14 décembre nous avons entendu à "L'Union française de la Jeunesse", une conférence faite par un jeune professeur de physiologie, sur... Les Sciences occultes et la Franc-Maçonnerie au XIXe siècle". Hij vertelt in zijn verslag dat Papus eveneens over alchemie heeft gesproken en zelfs een exemplaar van « Le Lotus » aan het publiek heeft getoond. Papus kende dus het blad reeds voor hun ontmoeting.

In oktober 1887 wordt Papus lid van de door Drammard en Gaboriau in juli opgerichte Franse tak *Isis* van de Theosofische Vereniging. Deze tak zou slechts 2 jaar bestaan⁶.

Papus werkt mee aan het tijdschrift, geeft veel voordrachten in de Vereniging en laat er in die tijd zijn esoterische boeken uitgeven⁷. Het tijdschrift van Gaboriau was overigens het enige dat de eerste artikels van Papus, Stanislas de Guaita en Barlet durfde op te nemen en dan nog met redactionele annotaties!⁸

Over deze redactionele noten beklagt Papus zich bij de redactie in een brief, waarvan hij de publicatie eist. De redactie antwoordt hierop dat Papus de enige auteur is die hier problemen over maakt.⁹

Er zijn echter nog een hoop andere problemen. Een gedetailleerde studie hiervan, zou interessant zijn voor de geschiedenis der Theosofische Vereniging, maar dat is niet wat ons hier bezig houdt; hier gaat het om het onderzoek naar de invloed van de Theosofie op de wereld.

In datzelfde jaar publiceert Papus *L'occultisme contemporain*, waarin hij over HPB zegt: *Initiée en Orient; calomniée un peu partout; secrétaire de la Société et écrivain très distingué, est l'auteur d'un ouvrage admirable sur l'occultisme, intitulé Isis Unveiled.*

Op 16 september 1888 komen Olcott en Richard Harte naar Parijs om te trachten de problemen in de tak Isis op te lossen.¹⁰

Op 17 september 1888 trekt Olcott het charter van Isis in en verleent een nieuw aan Hermes. Voorzitter wordt Arthur Arnould en Corr. Secr. Papus. Gaboriau zou hier uitgestapt zijn.

Er wordt ook gewag gemaakt van de negatieve uitlatingen van Gaboriau t.o.v. HPB in "Le Lotus"¹¹

Is het toevallig in oktober 1888 dat Papus zijn tijdschrift « L'Initiation » opricht. Het zou na een aantal jaar verdwijnen en in 1953, door zijn zoon Philippe Encausse weer worden gewekt. Tegenwoordig is het een respectabel tijdschrift, dat zowel qua vorm als inhoud zeer verzorgd is, mede door de bekwame leiding van directeur Michel Léger en hoofdredacteur Yves-Fred Boisset.

Die oprichting bleef natuurlijk niet ongemerkt bij de theosofen.

Gaboriau merkt op in zijn "Lotus"¹², dat beide tijdschriften uiteindelijk hetzelfde programma hebben, behalve dat Papus vulgariseert. Gaboriau zegt bereid te zijn de strijd aan te vatten, want hij meent dat L'Initiation geen ander doel heeft dan de Lotus, nl. het verspreiden van de ware theosofie.

De dood van *Isis* kan deels te maken hebben met de financiële situatie van Gaboriau, die in de *Lotus*¹³ aankondigt wegens economische redenen niet met het tijdschrift te kunnen verder gaan.

Dit was dan ook het laatste nummer dat ooit verscheen.

Isis werd in ieder geval door Olcott zelf ontbonden¹⁴, maar misschien op eigen verzoek?

Nog dezelfde maand wordt *Le Lotus* wordt opgevolgd door de *Revue Théosophique* (maart 1889).

In 1888 wordt de tak Hermes gesticht als opvolger van Isis. Papus was een der stichters, samen met 4 dissidenten van de tak Isis.¹⁵

In maart 1889 schrijft HPB, hoewel onder de titel *Signal de Danger*, nog een beleefd en lovend artikel over Papus, "*notre frère et collègue, l'érudit secrétaire-correspondant de la S.T. Hermès*" en zijn zeer interessante voordracht, waarop ze slechts één aanmerking heeft: het door elkaar halen van de betekenissen van de woorden *adept* en *ingewijde*.¹⁶

In het nummer van 21/8/1889 van de *Revue Théosophique* begint de boekbespreking van "Le Tarot des Bohémiens" van Papus nog met volgende lovende woorden:

*"Il n'est guère d'occultiste en France à qui ne soit connue la figure sympathique du vaillant directeur de l'Initiation, de M. Papus"*¹⁷

Op 28/10/1889 geeft Papus, op de openingszitting van het werkingsjaar van Hermes, een voordracht over de menselijke hersenen in hun relatie tot de theosofie.¹⁸

Op 18 december 1889 houdt Papus met zijn vrienden de openingszitting van zijn *Groupe Indépendant d'Etudes Esotériques*.

De meeste leden van de esoterische scène van Parijs zijn aanwezig. *La Revue Théosophique* geeft in haar nummer van 21 jan 1890 een lovend commentaar en wenst de nieuwe groep veel succes!

De echtscheiding

Hoewel Papus op 14 februari 1890 als correspondend secretaris van Hermes is opgevolgd door G. Camniade, nadat hij de voorzitter had medegedeeld zijn functie neer te leggen en niet meer aan de zittingen van Hermes deel te nemen¹⁹ vinden we in het nummer van 21 februari 1890 van *La Revue Théosophique* we nog steeds vriendelijke verwijzingen en aankondigingen voor de *Groupe Indépendant*²⁰ en *L'Initiation*.²¹

Dit was ook het laatste nummer van dit tijdschrift dat zou verschijnen. Het wordt vanaf 7 maart van hetzelfde jaar opgevolgd door het nr. 1 van de 1ste jaargang van *Le Lotus Bleu*.

Op 19 mei 1890 pas, stuurt Papus de voorzitter van Hermes een brief, waarin hij zegt ontslag te nemen uit deze tak.²²

Op 7 juli 1890 zendt de voorzitter van Hermes een verzoekschrift aan Col. Olcott om Papus ook als lid van de Theosofische Vereniging te laten schrappen.²³

In de *Lotus Bleu* die eveneens op 7 juli 1890²⁴ verschijnt, wordt een protestbrief van Papus afgedrukt, waarin hij zich beklagt dat zijn naam – in overtreding van de statuten van Hermes – wordt gepubliceerd en die van de andere 4 ontslagnemers niet worden vermeld. Hierop reageert dan de voorzitter door te zeggen dat die andere namen niet werden vermeld omwille van dit statutair verbod, dat evenwel niet geldt voor de corresponderend secretaris, waarvan de naam overal reeds gedrukt staat.

Inmiddels heeft Olcott het diploma van Papus opgeheven.²⁵

Toch stuurt Papus nog een ontslagbrief aan Olcott, waarin hij verklaart bewijzen te bezitten dat bepaalde hoge functionarissen van de TV net uit de gevangenis komen, na een veroordeling van meerdere jaren omwille van zedenfeiten. Hierdoor kan hij geen dag langer lid blijven van deze vereniging.²⁶

Misschien gaat het over Annie Besant, die in die tijd veroordeeld was voor haar standpunten inzake het recht op geboortebeperving voor de vrouw?

Op 8 september hebben de leden van de tak Hermes, unaniem besloten de tak op te heffen. Met unanimiteit op een stem na, wordt ze vervangen door een nieuwe tak, *Lotus*, waaraan dadelijk een nieuwe charter wordt gegeven.²⁷

Papus was iemand die, net zoals zijn vriend de occultist Stanislas de Guaita, wel eens durfde tot een fysiek duel over te gaan om zijn geschillen op te lossen. In de zaak Jules Bois verdedigden de twee vrienden hun eer met het zwaard of met het pistool. Zo werd een polemiek tussen Papus en de schrijver Jules Bois beslecht met het zwaard, waarbij, Jules Bois, die twee verwondingen had opgelopen, als verliezer werd beschouwd²⁸. In de zaak tussen Jules Bois en Stanislas de Guaita werd het opgelost door twee gemiste pistoolschoten, waarbij de Guaita tevreden was over het goede

gedrag van zijn vijand op het terrein. De roddels van die tijd beweerden zelfs dat de Guaita het duel had vervalst door toverij!²⁹

In het geschil met de theosofen zou in de eerste plaats met het woord en met de pen worden gevochten.

Om aan te tonen hoe hoog de strijd oploopt is deze brief van J.R.S.Mead, Secretaris van de Europese Sectie der TV, aan de directeur van *Le Lotus Bleu* van belang:

“London, 20 september 1890.

Mijnheer en Broeder,

Ik heb de eer u mede te delen dat een som van 1000 Pond (25.000 Francs) ter beschikking werd gesteld van Mevr. H.P.Blavatsky, voorzitter van de Europese Sectie der TV en van haar Bestuur, om te voorzien in de kosten van een proces wegens eerroof, mocht zij worden gedwongen naar de rechtbank te stappen, door de laster die sommige leden en ex-leden van de TV in Frankrijk.”³⁰

HPB dreigt zelfs naar de rechtbank in Frankrijk te stappen, want ze heeft alle bewijzen in handen, zegt ze.³¹

In *Le Voile d'Isis* van 17 december 1890, waarvan Papus directeur is, lezen we in de niet-ondertekende column “Echo du Monde Occulte”:

“Nous avons une bonne nouvelle à annoncer à nos lecteurs. Le Gérant du « Guide des chemins de fer bleu » organe de la S(ociété) T(romperie) en France, fait une rente au « Voile d'Isis » depuis le mois dernier. – D'après un article de Loi formel et qui ne permet aucune T(romperie), les tribunaux correctionnels peuvent être saisis de l'affaire d'ici trois ans encore. – A cent francs d'amende par mois, on voit la jolie somme dont bénéficiera le « Voile d'Isis ». A la place du Monsieur en question nous aurions pris un code et nous aurions lu nous-même l'article de cette loi qui empêche les M(embres) S(ociété) T(romperie) d'exercer leurs talents en France et qui permet aux gens calomniés de répondre ce qu'ils veulent et aussi long qu'ils veulent, 0,25 la ligne supplémentaire en sus du double de l'article diffamatoire.»³²

Even terzijde opgemerkt dat het niemand zal ontgaan dat Papus de naam van zijn tijdschrift kiest als reactie op het eerste grote werk van HPB, *Isis Ontsluierd* (in het Frans : *Isis dévoilée*).

In *Le Voile d'Isis* van 4 februari 1891 staat een bericht van de directie (Papus was toen directeur):

“La semaine prochaine nous commençons la publication en feuilleton de l'Affaire de la S.T., petite œuvre d'histoire inspirée à Papus par les récents événements survenus dans la S.T.

Lorsque l'Affaire de la S.T. fut écrite, la S.T. existait encore en France et si nous la publions, c'est plutôt pour satisfaire à nos engagements antérieurs que pour le vain plaisir de consacrer une chute depuis longtemps indiscutée.»³³

Op deze mooie retoriek kunnen we enkel antwoorden: « Qui s'excuse, s'accuse ». Inderdaad wordt met dit feuilleton van start gegaan in het volgende nummer (11/2/91): “L'affaire de la S.T., histoire anecdotique,

par Papus, Directeur de l'Initiation, Président du Groupe Indépendant d'Etudes Esotériques ».

De tekst is te lang om hier in extenso weer te geven.

Enkele citaten volstaan om de toon van het artikel aan te geven:

“Je pardonne d'avance aux individualités prisonniers d'une Force terrible qu'elles ignorent.” De T.V is dus werkelijk het werk van de Duivel volgens hem!

“L'oeuvre néfaste était créée à New-York en 1875 par un ancien médium spirite aidé de quelques membres.”

« Les forces de destruction devaient se porter sur deux œuvres de premier ordre : le spiritisme et le christianisme. »³⁴

Dan citeert hij natuurlijk het Hodgson-Rapport, wat we hem in die tijd niet kwalijk kunnen nemen.

De toon van Papus is ronduit kinderachtig. Hij noemt HPB steeds “het medium” of “Medium-Profeet”.

Het tijdschrift “Le Lotus Bleu” wordt een paar keer “rachiteus” genoemd en vergeleken met de gids van de spoorwegen.³⁵

In het nummer van 7/10/91 noemt hij «Le Lotus Bleu » zelfs « De Blauwe Papegaai »³⁶.

In Le Voile d'Isis van 14/10/91 kan hij het niet laten nogmaals te spreken over de “S(ociété) T(romperie)”³⁷.

Afkomstig van een charismatisch persoon als Papus, konden deze slogans niet anders dan generaties lang doorwerken!

Nog in 1937 schrijft een volgeling van Papus, Victor-Emile Michelet (in voetnota zijn rol in de m opperraad) over HPB *“un étrange médium russe.”*³⁸

Een eeuw later wordt nog ongestraft in l'Initiation gerefereerd aan de *“infâmes lettres des M”*.

In Le Voile d'Isis van 18/2/1891 schrijft Papus:

“En face de la chute de la Société Théosophique en France, nous avons une certaine joie à placer le succes croissant du Groupe indépendant d'études ésotériques. Fondé depuis un an à peine, le Groupe a délivré 42 chartes. Il compte plus de 350 membres et possède un quartier général, avec bibliothèque, librairie et salle de conférences.»

De plus, un local particulier et placé à peu de distance est réservé aux études pratiques.

*La revue mensuelle L'Initiation, le journal hebdomadaire Le Voile d'Isis, à Paris, la revue mensuelle L'Union occulte française, à Lyon, sont les organes du Groupe.*³⁹

In hetzelfde artikel gebruikt hij zelfs als titel van een paragraaf:

*“Mort de la S.T. en France et sur le continent”*⁴⁰

Het is moeilijk in deze uitspraken geen afrekening te zien met de Theosofische Vereniging.

Op 8 mei 1891 overlijdt HPB en Papus schrijft in L'Initiation volgende verzoenende woorden:

“Le chef intellectuel de la Société théosophique n'est plus. Quelques différentes qu'aient été nos voies de réalisation, la mort couvre d'un voile sacré les personnalités ; les œuvres seules subsistent. (...) La presse quotidienne a rendu justice à la personnalité de Mme. Blavatsky. Nous souscrivons de tout cœur à ces éloges mérités par une vie de lutte opiniâtre et sans merci... L'avenir est maintenant aux chercheurs indépendants. Puissent-ils ne pas oublier la grande réalisatrice que fut Mme Blavatsky. »

Papus en zijn tijdschriften zullen echter blijven spotten met de theosofie: In Le Voile d'Isis van 21/6/1893 kan hij niet nalaten volgende nota te schrijven: *“Deux Charmantes théosophes, Mme Annie Besant et la Ctesse Vachtmeister (sic) viennent d'organiser une blanchisserie – modèle!! Dans quel but, Grands Dieux !!! Récompense à celui qui nous le dira. »⁴¹*

Hij was wellicht niet op de hoogte van het maatschappelijke luik van de theosofische doelstellingen.

Le Voile d'Isis van 20 juni 1894 haalt nog even uit naar Annie Besant: *“Un dernier effort a été fait par la Société théosophique pour se relever en France: Mme Annie Besant avait été chargée de cette mission; il est regrettable de voir tant d'argent et de temps perdus, par suite d'un manque de sens pratique »⁴²*

Het is ook in deze periode dat Papus zijn *Conseil permanent du Spiritualisme* opricht. Er zou moeten worden nagegaan of deze organisatie niet bedoeld was om een aantal verenigingen te groeperen om samen een front te vormen tegen de Theosofische Vereniging.

De aanvallen duren inderdaad verder:

In Le Voile d'Isis van 19 juli 1894 wordt onder de hoofding *“Spiritualisme in Duitsland”* tegenover elkaar geplaatst dat de spiritistische vereniging *Psyche* 150 actieve leden heeft terwijl de *Theosofische Vereniging* onder leiding van *Franz Hartmann* geen groep kan samenbrengen!⁴³

Geleidelijke verzoening en afstandelijk respect

Het is ook niet altijd en overal oorlog tussen beide bewegingen.

Cirgois, verantwoordelijke van de Martinistenorde in Argentinië, publiceert een brief, gedateerd 18 februari 1895, waarin hij vertelt dat ondanks de politieke en financiële crisis in zijn land er goed wordt gewerkt op spiritueel gebied. In de Martinistengroepen wordt onder meer theosofie bestudeerd en gewaardeerd.⁴⁴

Stilaan wordt de theosofie niet meer doodgezwegen of bespot in Le Voile d'Isis en L'Initiation en af en toe vinden we verwijzingen naar diverse theosofische tijdschriften. Ook worden bijdragen van Annie Besant en C.W. Leadbeater vaak gunstig besproken.

Toch wordt in Le Voile d'Isis van 3 juli 1895 nog uitgebreid verteld hoe *William Quan Judge*, die door *Annie Besant* werd beschuldigd de autoriteit van *Olcott* te ondermijnen en valse *Mahatmabrieven* te hebben geproduceerd, via stemming alvast van de Amerikaanse leden gelijk kreeg.

In hetzelfde nummer wordt ook vermeld dat het aantal boeken tegen HPB zich beginnen op te stapelen.⁴⁵

Le Voile d'Isis van 11 maart 1896 vermeldt in haar rubriek *Echos* volgende aankondiging:

*“C'est le docteur Pascal qui prend la succession d'Arthur Arnould dans la direction du Lotus Bleu. Nous sommes heureux, au point de vue général de la cause spiritualiste, que la Théosophie orientale soit représentée par le savant désintéressé et dévoué qu'est le Dr Pascal »*⁴⁶

Papus heeft er zich dus definitief mee verzoend dat er verschillende scholen zijn. Wanneer hij hier de TV “Oosterse Theosofie” noemt, impliceert dit, dat hij zijn eigen school ziet als de “Westerse Theosofie”. In het nummer van 27 mei 1896 wordt een voorzichtige aankondiging gemaakt van de geleidelijke vertaling in *Le Lotus Bleu* van de *Geheime Leer* in het Frans.

Tegelijk wordt een artikel van *C.W. Leadbeater* vermeld over het astral plan, maar *“fort claire comme classification, mais qui ne nous semble pas vivifiée de cette sorte de vibration magnétique par quoi se manifeste une initiation réelle.”*⁴⁷

L'Initiation van 3 juni 1896 begint met een editoriaal van Sédir, waarin hij naast enkele lovende woorden over de *Lotus Bleu*, de *Martinist M. Bruni* aanhaalt, die eveneens in de *Lotus Bleu* de noodzaak aangeeft van een wederzijdse verstandhouding tussen de discipelen van de Oosterse en de Westerse traditie.⁴⁸

Toch blijven deze bijdragen doorspekt met kritieken en zijn vaak neerbuigend van toon. Als voorbeeld geven we het commentaar op een artikel in *Le Lotus Bleu*, van de hand van Guymiot. *“ce théosophe nous paraît un des rares écrivains vraiment originaux de l'école de Blavatsky»*⁴⁹.

Op het Internationaal Spiritistisch en Spiritualistisch Congres, dat in een aantal secties was opgesplitst (Paris 16-27 septembre 1900) en waarvan Papus algemeen secretaris was, zegt hij in zijn slotrapport, voorgelezen op de plechtige zitting van 27 september 1900.

« Que dirai-je de la section théosophique?

*Elle n'a pas de président d'honneur sur ce plan, parce quelle en a un dans tous les plans en la personne de H.P. Blavatsky que j'ai connu et pour laquelle, quoi qu'on dise je professe une réelle admiration.»*⁵⁰

Zoals in de economie de concurrentie uiteindelijk de consument ten goede komt, door de niet aflatende prestatiedrift die hieruit voortvloeit bij de verschillende strijdende partijen, zo zien we bij Papus op het moment dat hij de TV verlaat een aantal nieuwe initiatieven ontstaan.

Hij start dadelijk met de oprichting van verenigingen en tijdschriften. (zie Iris) Net zoals de TV werkt hij ook met de structuur van “takken” die “charters” krijgen van het hoofdbestuur.

We kunnen enkel op het synchrone hiervan wijzen. Een causale band is natuurlijk moeilijker te bewijzen.

Wat vast staat is dat het ex-lid der Theosofische Vereniging Papus, zoals reeds gezegd, 160 boeken heeft nagelaten en een reeks verenigingen en tijdschriften heeft opgericht.

Zijn boeken werden verspreid in het Frans, Engels, Duits, Spaans, Portugees, Italiaans, Russisch, Tsjechisch, enz.

Jammer dat Papus en de Theosofische Vereniging niet hebben kunnen samenwerken. Ze hadden voor een groot deel dezelfde doelstellingen, maar ook vaak dezelfde vijanden, nl. de materialistische wetenschap en de katholieke kerk, die zich beide in die tijd onwrikbaar fundamentalistisch opstelden. Sommigen stapten over van Papus naar de Theosofie, zoals Mr. Frans Wittemans en de kunstschilder Jean Delville. Ook in de andere richting werd overgestapt. Er waren ook veel dubbele lidmaatschappen. Er moet hieraan wel worden toegevoegd dat een aantal jaar na de dood van al deze hoofdrolspelers beide bewegingen zeer vriendschappelijk en correct met elkaar omgaan.

Er zou moeten worden onderzocht hoe belangrijk de theosofische elementen zijn in het werk van Papus.

Wat op het eerste gezicht hierin al opvalt, zijn de begrippen als karma en reïncarnatie, de hylische pluraliteit en de multicorporaliteit. Ook op organisatorisch gebied (takken met charters kan Papus zich op de TV hebben geïnspireerd).

Een vraag blijft of de spanning tussen beide bewegingen gunstig of ongunstig is geweest voor de spirituele beweging.

1 Vandekerkhove, Christian in L'Initiation, okt-nov-dec 2005, p. 304.

2 Encausse, Dr. Philippe: Sciences Occultes ou 25 années d'occultisme occidental. Papus, sa vie, son œuvre, Paris, Ocia, 1949, p. 28.

3 Deze chronologie beoogt niet exhaustief te zijn. Enkel een aantal elementen en artikels worden vermeld om de algemene sfeer en evolutie van deze relatie weer te geven.

4 Encausse, Dr. Philippe: Sciences Occultes ou 25 années d'occultisme occidental. Papus, sa vie, son œuvre, Paris, Ocia, 1949, p. 29.

5 Le Lotus, januari 1888, p. 251.

6 Encausse, Dr. Philippe: Sciences Occultes ou 25 années d'occultisme occidental. Papus, sa vie, son œuvre, Paris, Ocia, 1949, p. 29.

7 Encausse, Dr. Philippe: Sciences Occultes ou 25 années d'occultisme occidental. Papus, sa vie, son œuvre, Paris, Ocia, 1949, p. 29.

8 Michelet, Victor-Emile: Les compagnons de la hiérophanie. Souvenir du mouvement hermétiste à la fin du XIXe siècle. Paris, Dorbon-Ainé, 1937, p. 33.

9 Le Lotus, juli 1888, p.248

10 The Theosophist, suppl. bij Dec. 1888, p. XXVI.

11 Old Diary Leaves, IV, 57; The Theosophist, X, Suppl. bij Dec., 1888, p. XXVI; Ransom, 249-50; Blech, 171 ev.

12 Le Lotus, okt-nov 1888, p. 509.

13 Le Lotus, maart 1889, p. 705 ev.

14 La Revue Théosophique 21/9/1889, p. 39.

15 Le Lotus okt-nov 1888, p. 511.

16 La Revue Théosophique, april 1889, p. 1.

-
- 17 La Revue Théosophique, 21/8/1889, p. 43.
- 18 La Revue Théosophique, 21/11/1889, p. 143.
- 19 Le Lotus Bleu, 7 juni 1890, p. 283.
- 20 Le Lotus Bleu, 7 juni 1890, p. 287.
- 21 Le Lotus Bleu, 7 juni 1890, p. 288.
- 22 Le Lotus Bleu, 7 juni 1890, p. 283.
- 23 Encausse, Dr. Philippe: Sciences Occultes ou 25 années d'occultisme occidental. Papus, sa vie, son œuvre, Paris, Ocia, 1949, p. 30-31.
- 24 Le Lotus Bleu, 7 juli 1890, p. 69.
- 25 Le Lotus Bleu, 7 februari 1891, p. 69.
- 26 Le Lotus Bleu, 7 februari 1891, p. 70.
- 27 Le Lotus Bleu, 7 oktober 1890, p. 284.
- 28 Le Voile d'Isis, 12 april 1893, p. 8.
- 29 Michelet, Victor-Emile: Les compagnons de la hiérophanie. Souvenir du mouvement hermétiste à la fin du XIXe siècle. Paris, Dorbon-Ainé, 1937, p. 30.
- 30 Le Lotus Bleu, 7 oktober 1890, p. 268.
- 31 Le Lotus Bleu, 7 oktober 1890, p. 275.
- 32 Le Voile d'Isis, 17 december 1890, p. 4.
- 33 Le Voile d'Isis, 4 februari 1891, p. 4.
- 34 Le Voile d'Isis, 11 februari 1891, p. 2.
- 35 Le Voile d'Isis, 18 februari 1891, p. 4-5.
- 36 Le Voile d'Isis, 7 oktober 1891, p. 1.
- 37 Le Voile d'Isis, 14 oktober 1891, p. 8.
- 38 Michelet, Victor-Emile: Les compagnons de la hiérophanie. Souvenir du mouvement hermétiste à la fin du XIXe siècle. Paris, Dorbon-Ainé, 1937, p. 33.
- 39 Le Voile d'Isis, 18 februari 1891, p. 7.
- 40 Le Voile d'Isis, 18 februari 1891, p. 5.
- 41 Le Voile d'Isis, 21 juni 1893, p.
- 42 Le Voile d'Isis, 20 juni 1894, p. 4.
- 43 Le Voile d'Isis, 19 juli, 1894, p. 6.
- 44 Le Voile d'Isis, 3 april 1895, p. 1.
- 45 Le Voile d'Isis, 3 juli 1895, p. 6-7.
- 46 Le Voile d'Isis, 11 maart 1896, p. 8.
- 47 Le Voile d'Isis, 27 mei 1896, p. 3.
- 48 Le Voile d'Isis, 3 juni 1896, p. 1.
- 49 Le Voile d'Isis, 4 november 1896, p. 3.
- 50 Anoniem: Compte Rendu du Congrès Spirite et Spiritualiste International. Tenu à Paris du 16 au 27 Septembre 1900. Saint-Amand (Cher), Imprimerie Daniel-Chambon, 1902, p. 716.